

crsg
future concept

Konferencja „Wyzwania dla
obszarów wiejskich zagrożonych
trwałą marginalizacją i degradacją –
obszary popegeerowskie
30 lat po transformacji”
Szczecin 16 grudnia 2020 r.

Think-Thank – wyzwania dla rozwoju obszarów wiejskich

Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego
Przedsiębiorstwo Społeczne sp. z o. o. & Fundacja Pasja

Przyczyny marginalizacji i degradacji obszarów wiejskich

dr Włodzimierz Durka

Instytut Socjologii

Uniwersytetu Szczecińskiego

Opozycje pojęciowe – ramy dyskursu o polskiej wsi

- Ubóstwo, bieda, nędza, niezamożność, pauperyzm
- Upośledzenie społeczne, deprivacja społeczna
- Wykluczenie, wyłączenie, ekskluzja, odrzucenie
- Marginalność, marginesowość, marginalizacja, margines społeczny, deprawacja, demoralizacja, niedostosowanie
- Dezintegracja, alienacja, atomizacja, odrzucenie
- Segregacja, separacja, izolacja
- Peryferyzacja, gettyzacja, fawelizacja
- Defaworyzacja, dyskryminacja, opresja
- Dezafiliacja
- Deklasacja, degradacja, podklasa
- Destabilizacja, dezorganizacja, niepewność, zagrożenie
- Uprzedmiotowienie, ubezwłasnowolnienie, pasywność, bierność
- Stygmatyzacja, piętnowanie, naznaczanie
- Bogactwo, zamożność, dostatek, dobrobyt, majątność, luksus
- Uprzywilejowanie, rehabilitacja społeczna
- Włączenie, inkluzja, przyjęcie
- Demarginalizacja, uczestnictwo, partycypacja, społeczeństwo, wspólnota, resocjalizacja
- Integracja, spójność, spoistość, kohezja, reintegracja
- Desegregacja, Asymilacja, akomodacja, akulturacja
- Deperyferyzacja, degettyzacja, rewitalizacja
- Faworyzacja, uprzywilejowanie
- Afiliacja, przynależność
- Awans, nadklasa
- Stabilizacja, organizacja, zabezpieczenie
- Upodmiotowienie (empowerment), aktywność, zaangażowanie, upełnoprawnienie, emancypacja
- Chwalenie, nagradzanie

Podstawowe problemy marginalizacji i wykluczenia

- 1) Problem z uczestnictwem/partycypacją w życiu społecznym lub zbiorowym.
- 2) Problem z prawami społecznymi i socjalnymi (odmowa, niekorzystanie, problemy z realizacją).
- 3) Problem z dostępem (ograniczony, utrudniony) do zasobów, dóbr publicznych, instytucji i systemów społecznych.
- 4) Relatywna i wielowymiarowa deprivacja.

Punkt wyjścia

Polska wieś nie jest jednorodna, a na jej dzisiejszy obraz mają wpływ czynniki determinujące rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich, m.in.:

- uwarunkowania historyczne,
- warunki przyrodniczo-glebowe,
- poziom infrastruktury technicznej
- zasoby ekonomiczne,
- zasoby ludzkie i społeczne,
- realizowana polityka publiczna,

think tank
crsq
future concept

Punkt przełomowy – wdrożenie polityki spójności

„Począwszy od 1 maja 2004 roku do polskich rolników i mieszkańców wsi zaczęła docierać unijna polityka spójności prowadzona według zasady solidarności społecznej, która, najprościej rzecz ujmując, oznacza wspieranie słabszych i biedniejszych. Z wielu badań, ekspertyz i raportów wynika, że najliczniejszą zbiorowością wymagającą w Polsce wsparcia są właśnie mieszkańcy wsi. Obszary wiejskie kumulują większość gospodarczych problemów Polski: bezrobocie, niskie dochody, niski poziom wykształcenia, biedę, niski standard wyposażenia gospodarstw domowych i ograniczony dostęp do takich dóbr, jak zdrowie, kultura, prestiż społeczny czy wykształcenie”.

Barbara Fedyszak-Radziejowska, Proces demarginalizacji polskiej wsi. Programy pomocowe, liderzy, elity i organizacje pozarządowe, Warszawa 2005, s. 7.

Wzrost mobilności Polaków

Samochody osobowe

Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi (FDPA)

1. W okresie transformacji systemowej (1989–2018), na wsi przybyło 4,9% mieszkańców. Liczba ludności wiejskiej wzrosła z 14 623 tys. do 15 344 tys. Na obszarach wiejskich mieszka już 40% ludności naszego kraju. Najwyższy przyrost ludności notują gminy wiejskie zlokalizowane w pobliżu dużych miast. Przez okres transformacji 41% gmin zwiększyło liczbę mieszkańców wsi, natomiast ubytek zanotowało aż 53%. Silna depopulacja wynosząca nawet 20% ludności wystąpiła zwłaszcza na tzw. ścianie wschodniej, głównie w województwach podlaskim i lubelskim. Postępuje, sygnalizowany już od wielu lat, proces starzenia się ludności wsi, podobnie zresztą jak całej ludności kraju. Proces ten przebiega jednak na wsi szybciej niż w mieście. Osoby w wieku poprodukcyjnym to już prawie 25% mieszkańców wsi.
2. Postępuje dezagraryzacja: w 2018 r. około 22% aktywnych zawodowo na wsi pracowało w rolnictwie, ale praca w rolnictwie jest szacowana na około 10% mieszkańców wsi. W naszym rolnictwie pracuje około 1,4 mln osób.
3. Większość (52%) mieszkańców wsi ma wykształcenie średnie, pomaturalne lub niepełne wyższe, zaś 20% – wyższe.
4. Większość transferów budżetowych dla Polski (64%) przeznaczana jest na Politykę Spójności, najważniejszą politykę wspólnotową UE. Prawie 1/3 transferów (56 mld euro) służy finansowaniu Wspólnej Polityki Rolnej w naszym kraju. Ponad 60% tej kwoty trafia do rolników w postaci płatności bezpośrednich. Płatności te to obecnie najważniejszy instrument wspierania rolników, zarówno w Polsce, jak i w pozostałych krajach UE. W naszym kraju korzysta z nich prawie 1 300 tys. gospodarstw rolnych. Stanowią one aż 45% dochodów rolniczych.

Polska wieś 2020

5. Gospodarstwa użytkujące do 20 ha lub osiągające wielkość standardowej produkcji do 24,9 tys. euro (według kryteriów stosowanych w UE) stanowiły w Polsce w 2016 r. 85,6% wszystkich gospodarstw (w tym prawie 28% to gospodarstwa poniżej 2 tys. euro) i łącznie wytwarzały około 27% standardowej produkcji polskiego rolnictwa. W 2018 r. w Polsce było 1 425 tys. gospodarstw o powierzchni 1 i więcej ha. Aż 1 262 tys. to gospodarstwa poniżej 20 ha.
6. Poziom życia na wsi, ogólnie biorąc, jest wciąż niższy aniżeli w mieście. Występuje w tym zakresie dysparytet. Dotyczy to głównie dochodów, ale też infrastruktury technicznej, komunikacyjnej i mieszkaniowej oraz dostępu do usług i nowoczesnych technologii.
7. Dochody ludności mieszkającej na terenach wiejskich rosną szybciej niż w mieście, a w okresie po akcesji (2004–2018) dochód rozporządzalny na 1 osobę na wsi zwiększył się o 158%, natomiast w mieście o 119%. W 2004 r. dochód rozporządzalny ludności wiejskiej stanowił 66% dochodu ludności miejskiej, w 2015 r. 71%, a w 2018 r. 77%.
8. Wzrasta klasa prekariatu wiejskiego, co wynika z rosnącej liczby osób pracujących poza rolnictwem w handlu i usługach.
9. Wskaźnik ubóstwa skrajnego na wsi rósł stopniowo do 2014 r., kiedy osiągnął najwyższy poziom (11,8%), a następnie, po wprowadzeniu programu Rodzina 500 plus, spadał do 2017 r. Od 2018 r. ponownie wzrasta. Wskaźnik ubóstwa skrajnego na wsi był wyższy niż średnio w Polsce o ok. 4%. W 2018 r. osiągnął poziom 9,4%, a więc prawie tyle samo, ile wynosił w 2010 r. . Ubóstwo na wsi jest silnie zróżnicowane w ujęciu terytorialnym. Odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej jest nadal najwyższy w rejonach kraju, gdzie do 1989 r. w rolnictwie dominowały lub odgrywały znaczną rolę państwowe gospodarstwa rolne, a także na wyludniających się obszarach Polski Wschodniej.

Obszary popegeerowskie

Gminy popegeerowskie, obok problemów typowych dla większości gmin rolniczych dodatkowo wyróżniają się następującymi cechami:

- Położone są głównie w północnych i zachodnich rejonach kraju na tzw. „Ziemiach Odzyskanych” i w strefach przygranicznych o niskiej atrakcyjności inwestycyjnej, m.in. ze względu na działające strefy ochrony przyrodniczej (np. Natura 2000).
- Na ogół niekorzystne stosunki demograficzne – niska gęstość zaludnienia, niski poziom wykształcenia ludności, mała mobilność zawodowa związana z koniecznością zamieszkiwania w marginalizowanych osiedlach postpegeerowskich.

Obszary popegeerowskie

- Zmniejszająca się dostępność komunikacyjna, spowodowana zawieszeniem połączeń autobusowych i likwidacją linii kolejowych, wpływająca na rozwój funkcji pozarolniczych.
- Nieuporządkowana własność, umowy dzierżawne nie obligujące do zachowania równowagi ekologicznej w rolnictwie, niedoinwestowane gospodarstwa wielkoobszarowe, rozpowszechniona monokultura zbożowa – prowadzą do degradacji rolnictwa.
- Drastyczna redukcja zatrudnienia w restrukturyzowanych rolniczych gospodarstwach państwowych i związane z tym bezrobocie strukturalne, ze wszystkimi negatywnymi jego skutkami. Marginalizacja ekonomiczna i społeczna objęła bowiem, obok pracowników byłych ppgr i ich rodzin, również całe osiedla popegeerowskie.

Wpływ pandemii na polską wieś

- Pandemia i zastosowane środki do jej zatrzymania zmieniają świadomość obywateli, zamrażają więzi społeczne i przerywają liczne powiązania ekonomiczne globalnej gospodarki. Zmiany te już odbijają się na polskim rolnictwie i generują pierwsze negatywne skutki. Zamknięte targowiska, ograniczony eksport i import z powodu blokady granic, upadek gastronomii i wielu firm przetwórstwa produktów spożywczych, ubożenie społeczeństwa i liczne inne czynniki drastycznie zmieniają rynek rolno-spożywczy, dochody rolników i warunki bytowe mieszkańców wsi.
- Pandemia pokazuje, że urbanizacja, jej przyspieszenie, szczególnie w krajach rozwijających się, jest pułapką zmniejszającą odporność na kryzysy takie jak ten. Wiejskość z mniejszą koncentracją mieszkańców, rozproszonym osadnictwem i lepszym klimatem ma swoje zalety. Być może, paradoksalnie, po pandemii będziemy świadkami powrotu do korzeni, powrotu na wieś i wiejskość się umocni. Jeśli tak się stanie, to będzie ona inna niż obecnie. Tymczasem na wieś wracają tysiące osób, które straciły pracę za granicą lub w miastach. Wieś musi ich „przechować” do lepszych czasów i ponieść związane z tym koszty. Wielokrotnie w naszej historii wieś i rolnictwo grały rolę bufora czy amortyzatora szoków rozwojowych, w tym kryzysów. Tak zapewne będzie również w przypadku obecnego kryzysu.

Partner

Sfinansowano przez
Narodowy Instytut Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego
ze środków Programu Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018 – 2030

